

Západočeská univerzita

Filozofická fakulta

Bakalářská práce

Ulrich Beck a jeho reflexe fenoménu moci

Tomáš Doležel

Plzeň 2012

Západočeská univerzita - Filozofická fakulta - Katedra sociologie

Bakalářská práce

Ulrich Beck a jeho reflexe fenoménu moci

Tomáš Doležel

Plzeň 2012

Vedoucí práce:	PhDr. Jan Váně, Ph.D. - KSS ZČU
Studijní program:	Sociologie
Studijní obor:	6703R004 / Sociologie

Tímto prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Ulrich Beck a jeho reflexe fenoménu moci“ zpracoval samostatně a použil jsem pouze uvedené prameny a literaturu.

V Plzni dne 13. března 2012

.....

Tomáš Doležel

Poděkování:

Na tomto místě bych rád vyjádřil své poděkování PhDr. Janu Váněmu, Ph.D. za vedení mé bakalářské práce a za cenné a podnětné rady a připomínky.

Tomáš Doležel

Obsah

1. Úvod	5
2. Moc a sociologie	7
2.1. Obecná problematika moci ve vazbě na koncept Maxe Webera.....	7
2.2. Zygmunt Bauman a jeho pohled na otázku moci.....	9
3. Jednotlivé akcenty reflexe fenoménu moci (<i>Vynalézání politiky, Moc a protiváha moci v globálním věku, Kosmopolitní vize</i>)	11
3.1. <i>Vynalézání politiky (1993)</i>	11
3.2. <i>Moc a protiváha moci v globálním věku (2002)</i>	18
3.3. <i>Kosmopolitní vize (2004)</i>	24
4. Syntéza Beckovy reflexe moci v její totalitě	30
4.1. Mocenský boj Ulricha Becka o nové sociologické koncepty	30
4.2. Kategorie moci v organické vazbě na základní Beckovy koncepty.....	31
5. Závěr.....	35
Použitá literatura	37

1. Úvod

Cílem předkládané práce je zmapovat *koncept moci* jakožto organickou součást myšlenkové stavby teorie Ulricha Becka, sociologa, jehož myšlenkám se v posledních dvaceti letech dostává velké pozornosti a jenž spolu s Jürgenem Habermasem, Axelem Honnethem a Niklasem Luhmannem patří k současným předním německým teoretikům. Záměrem je představit sledovaný koncept moci v integrální vazbě na Beckovy klíčové pojmy *rizikové společnosti*, *reflexivní modernizace*, *individualizace*, *kosmopolitismu* a obzvláště *globalizace*. Je to právě globalizace, která jako procesuální dimenze druhé moderny přináší podstatné transformace v oblasti povahy a distribuce moci, vybízí ke změně optiky a rozdílnému kladení důrazu při její tematizaci, a je to právě Ulrich Beck, kdo v současném sociologickém myšlení předkládá jedny z nejpronikavějších a nejznepokojivějších postřehů a otázek fenoménu globalizace a dalšího vývoje společnosti se dotýkajících. Centrální otázky v této souvislosti zní následovně: Co tvoří v globalizovaném světě podstatu moci a kdo moc vposled drží? K jaké redefinici politiky v globálním věku dochází a jaké horizonty se v nové globální mocenské hře otevírají pro jednotlivé, nově identifikované, aktéry?

Před vlastním sledováním reflexe moci v díle Ulricha Becka se nabízí prezentovat obecný pohled na problematiku moci v sociologii (2. část). Poukáží na dvě odlišné koncepce moci přítomné v sociologickém myšlení, a sice koncepci Maxe Webera a koncepci Zygmunta Baumana, s cílem včlenit Beckovo pojetí moci do širšího kontextu. Weberova koncepce moci je zakotvena v klasické tradici a Baumanova naproti tomu reflektuje globalizovanou realitu pozdní moderny. Tito dva myslitelé zřetelně reprezentují dvě protikladné možnosti, jak k fenoménu moci v sociologickém tázání přistupovat, a proto mohou dobře posloužit pro vstupní zpřehlednění myšlenkového pole.

Mnohé z myšlení Ulricha Becka o povaze moci vyplývá ze zavedení průlomové koncepce *rizikové společnosti* představené ve stejnojmenné knize (Beck 2004), přičemž další rozpracování zde předložených idejí sledujeme v titulech *Vynalézání politiky (1993)*, *Co je to globalizace?(1997)*, *Moc a protiváha moci v globálním věku (2002)*, *Individualizace (2002)* a *Kosmopolitní vize (2004)*.

Záměrem prezentované práce je sledovat reflexi fenoménu moci v myšlení Ulricha Becka jak v jednotlivých akcentech, tak v její totalitě. Zvolenou metodou je *hermeneutický přístup* usilující o porozumění z perspektivy horizontu celkového smyslu.

Jelikož pojetí moci Ulricha Becka nejzřetelněji vykryštovalo v titulech *Vynalézání politiky*, *Moc a protiváha moci v globálním věku* a *Kosmopolitní vize*, soustředím svou pozornost při sledování fenoménu moci a politického jednání právě na tato díla (reflexe v jednotlivých akcentech – 3. část), abych se posléze pokusil o zastřešující syntézu (reflexe v totalitě – 4. část).

2. Moc a sociologie

2.1. Obecná problematika moci ve vazbě na koncept Maxe Webera

V sociologii náleží otázce moci navýsost důležité, ne-li centrální postavení. Za výchozí bod úvah o moci lze označit pojetí moci u Maxe Webera, se kterým se další myslitelé museli nějak konfrontovat. Shrňme zde v krátkosti klíčové aspekty Weberova uvažování o moci.

Pro Maxe Webera je základem převahy jedné skupiny nad druhou množství moci, kterou dominující skupina je schopna mobilizovat. Tato moc potom spočívá v disponování prostředky násilí a lze ji charakterizovat jako schopnost skupiny prosadit své zájmy i přes případný odpor ostatních skupin. Tato politická moc, založená na možnosti mobilizovat násilí, je jednou ze tří forem moci, jež Weber identifikuje, přičemž další dvě představují moc ekonomická (pramenící z vlastnictví nezbytných materiálních zdrojů) a moc ideologická (spočívající v potenci určovat, jak bude chápána a vykládána realita a jaké normy budou dominovat). Absence či přítomnost příslušných zdrojů moci Webera následně vede ke třem odpovídajícím stratifikačním kategoriím: stranám, třídám a statusovým skupinám. V úvahách o politické moci dospívá Max Weber ke známému rozlišení jednotlivých typů panství, kdy panství můžeme vnímat jako moc zaštitěnou legitimitou. Jaké lze myslet legitimační základy poslušnosti příjemců příkazů, kteří dobrovolně akceptují nařízení a vykazují podřízenost? Legitimitu lze členit na tradiční, vyvěrá-li poslušnost z minulosti a předpokládané kontinuity (středověké monarchie); dále pak charizmatickou v případě výjimečného lidského formátu daných vůdců (např. náboženských); konečně můžeme hovořit o legitimitě legální vycházející z rámce všeobecně platných, respektovaných a závazných norem, které ztělesňují daný řád (moderní byrokratické státy) (Harrington 2006: 113-115).

Weberovo myšlení o moci a jeho definici moci lze považovat za odrazový můstek pro další sociologické bádání o tomto fenoménu. Připomeňme si tuto definici předloženou v rozsáhlém díle *Ekonomika a společnost* z roku 1922.

Max Weber zde charakterizuje moc jakožto „pravděpodobnost, že jeden aktér v rámci sociálního vztahu bude v pozici umožňující mu vykonat svou vůli i přes odpor, bez ohledu na základ, na němž tato pravděpodobnost spočívá (Weber 1978: 53). Z této definice vyplývá několik aspektů moci: vztahovost – existuje mezi dvěma stranami; dále pravděpodobnost úspěšného uplatnění moci, nikoli jistota; a nakonec potencialita uplatnění moci, nikoli

skutečná realizace. Moc tak není nutné realizovat, abychom mohli říci, že existuje. Naopak, moc lze označit za nejsilnější v případě, kdy ti, kdo jí podléhají, se chovají podřízeně, aniž by bylo třeba moc reálně vykonávat. Moc v této perspektivě stačí nanejvýš symbolicky vyjádřit, nikoli skutečně fyzicky realizovat.

Další aspekt Weberovy definice, který je nutné kriticky zhodnotit, je otázka záměrnosti, intencionality v oblasti moci. Je totiž pro existenci mocenského vztahu nutné, aby si strana, jež je nositelem moci, byla vědoma svých preferencí a aktivně usilovala o uplatnění své konkrétní „vůle“? Co když je propast mezi oběma stranami natolik hluboká, že podřízení si ani neuvědomují protikladnost svých zájmů a zájmů dominující skupiny, na jejichž dosažení zcela neproblematicky spolupracují? Tak je tomu v případě, kdy mocní ovládají ideologickou agendu společnosti.

Moc je pro sociologii ústředním pojmem, neboť poukazuje na nanejvýš významnou sociální zkušenost či zásadní dimenzi všech sociálních struktur. Distribuce moci ve společnosti a nerovné mocenské pozice jsou sociologickým tématem par excellence. Těmito otázkami se mimo jiné zabýval C. Wright Mills ve svém studiu mocenských elit, kterým v roce 1956 věnoval knihu *The Power Elite*.

Mocenské nerovnováhy ne všichni myslitelé vnímali jakožto cosi nutně negativního. Mocenský vztah někteří (T. Parsons, N. Luhmann) nahlíželi jako funkční rys společenského jednání jakožto celku. V této perspektivě z existence spojujícího a zastřešujícího mocenského vztahu profitují obě zapojené strany, které vposled usilují o dosažení společných kolektivních cílů. Moc tak lze vnímat jako médium, jež volby provedené částí společnosti přenáší ostatním. Přítomnost mocenských vztahů uschopňuje společnost jako celek reagovat rychle a energicky na změny prostředí. Moc v tomto kontextu můžeme vidět jako systémový, kybernetický nástroj vyhodnocující informace pro blaho všech zúčastněných. Tento pohled podporuje skutečnost, že moc přirozeně usiluje o svou *legitimizaci*, tedy aby ti, kdo jí podléhají, tuto podřízenost zakládali na pocitu vnímané morální závaznosti (The Cambridge Dictionary of Sociology. 2006).

Fenomén moci můžeme také konceptualizovat v intencích společenských zdrojů, jež musí určitá skupina vlastnit, aby získala mocenskou nadřazenost nad ostatními skupinami. Tento marxisticky laděný pohled rozlišuje tři typy takovýcho zdrojů: výrobní prostředky (zdroj ekonomické moci), násilné prostředky (zdroj politické moci) a prostředky interpretace, výkladu (zdroj ideologické moci) (Tamt.).

V průběhu modernizace společnosti došlo k historicky unikátnímu jevu, kdy se ekonomická moc osamostatnila a institucionálně oddělila od moci politické. Politika a trh tak mohou být pojaty jakožto prostory konkurujících si mocenských logik, v současnosti pak v historicky novém kontextu globalizace. Mobilní ekonomika chce co nejvíce využívat politické moci, aniž by chtěla ovšem z její strany být sebemeně omezována. Tento způsob uvažování o moci je pak výsostnou doménou právě Ulricha Becka.

2.2. Zygmunt Bauman a jeho pohled na otázku moci

Představíme-li si pojetí moci v konturách globalizovaného světa tak, jak je prezentuje Zygmunt Bauman, uvidíme zásadní odlišnost od klasického pojednání tohoto fenoménu u Maxe Webera. Bauman vnímá jako nejvýznamnější stratifikační faktor přítomný v globalizovaném světě *schopnost mobility*. Touto schopností pak v nejvyšší míře disponují finanční investoři, tedy nadnárodní ekonomický kapitál, který získal možnost zcela se vyvázat z povinností „vůči zaměstnancům, vůči mladším a slabším, vůči ještě nenarozeným generacím i vůči sebereprodukci životních podmínek.“ (Bauman 2000: 15). Můžeme konstatovat vznik extrateritoriální, nespoutané, neregulované a nezodpovídající se moci zcela zbavené jakéhokoli závazku a vazby k lokalitě, již může kdykoli opustit. Bauman hovoří o „beztíži“ nového typu moci spjaté s rychlým tokem informací. Nové elity obplétají planetu novou sítí moci, jež se vyznačuje až přízračně nehmotnou povahou. Tato přízračnost číší i z následující charakteristiky: „Právě tuto zkušenost nespoutanosti moci s teritoriem, té tajemné, až strašidelné kombinace nadpozemskosti s všemohoucí, nehmotnou a realitu formující energií, zaznamenáváme v současném vychvalování nové svobody ztělesněné v elektronicky udržovaném kybernetickém prostoru.“ (Bauman 2000: 23)

Bauman věnuje rozsáhlý prostor (stejně jako U. Beck) analýze vztahu mezi státy a novými podmínkami globalizovaného světa, přičemž konstatuje, že stát zcela pozbyl své někdejší síly a stává se posluhovačem a poskokem nadnárodního finančního kapitálu. Jediná agenda, jež státu po zničení jeho materiální základny, anulování suverenity a nezávislosti a umlčení politických tříd zbývá, je „pozice bezpečnostní služby megaspolečností“. (Bauman 2000: 65) Noví vládcové světa podle Baumana nemusí vládnout přímo, nýbrž řízením svých záležitostí pověřili národní vlády.

Globalizaci pak Bauman charakterizuje jako rozšíření myšlení finančních trhů na všechny aspekty života. Logika zisku, rychlého toku informací, deregulace, flexibility, nespoutanosti a především možnosti úniku je prezentována jako nezpochybnitelná, „moderní“ danost, jako trend, jemuž nelze odporovat. Jediná možnost je podbízet se nadnárodnímu kapitálu ze všech sil a doufat, že se smiluje a setrvá spíše u nás, než aby se rozhodl přesunout svou základnu, a tak platit daně a snižovat nezaměstnanost u „sousedů“. „Nadvlády lze dosáhnout odstraněním pravidel, která omezují vaši vlastní svobodu volby, přičemž se na ostatní současně uvalí tolik restriktivních pravidel, kolik je jen možné (...) Ze sebe je třeba učinit neznámou v propočtech ostatních a ostatním upřít možnost hrát podobnou hru“ (Bauman 2004: 45)

Pokud shrneme ústřední intenci Baumanovy argumentace, pak lze moc oproti Maxu Weberovi spatřovat nikoli ve schopnosti prosadit svou vůli na základě disponování silou, tedy možnosti násilné akce, nýbrž naopak zde spočívá v možnosti *ne-akce*, možnosti říci: „nikoli, můžeme odejít či se rozhodnout u vás vůbec neinvestovat, nebudete-li se řídit našimi pravidly a požadavky.“

Po představení dvou protikladných koncepcí moci, jedné zakotvené v klasické tradici reprezentované postavou Maxe Webera a druhé reflektující globalizovanou realitu pozdní moderny v myšlení Zygmunta Baumana, můžeme konstatovat, že myšlení Ulricha Becka o fenoménu moci je spřízněno právě s Baumanovým způsobem náhledu, odvíjí se v podobném duchu a do jisté míry můžeme sledovat překryv těchto koncepcí.

Nicméně v Beckově díle jsme svědky detailnějšího ohledávání nových výzev pro politické jednání v globálním věku, snahy zahlédnout možné budoucí vývojové scénáře a modelovat možné příští podoby moderny. Beckovo uchopení moci tedy spadá do jednoho tábora s optikou Baumanovou, ovšem vykazuje specifickou, jednotnou, originální a organickou linku, již se pokusíme zachytit a analyzovat.

3. Jednotlivé akcenty reflexe fenoménu moci (*Vynalézání politiky, Moc a protiváha moci v globálním věku, Kosmopolitní vize*)

3.1. *Vynalézání politiky (1993)*

Industriální a reflexivní moderna – zastaralé vs. nové sociologické koncepty

Ve *Vynalézání politiky* navazuje Ulrich Beck na předešlé úvahy ze svým způsobem přelomové *Rizikové společnosti* s tím, že je dále prohlubuje, rozvíjí a strukturuje. Tak se nám zároveň nabízí možnost pojednat i myšlenky související s fenoménem moci představené právě v díle z roku 1986. Podtitul *Vynalézání politiky* zní *K teorii reflexivní modernizace* – a tato teorie je tak ústřední osou a nástrojem analýzy možných dalších podob moderny a politického jednání v nich.

V úvodních částech *Vynalézání politiky* Ulrich Beck připomíná závěry z předchozí *Rizikové společnosti*. Konstatuje, že je třeba rozlišit dvě stadia moderny: jednoduchou, průmyslovou modernu a reflexivní modernu, která „vyzývá k vynalézání politiky“ (Beck 2007: 17). Poukazuje na skutečnost, že s koncem studené války vyvstala potřeba znovu promyslet sociologická východiska, sociologické koncepce a teorie. Jako svůj příspěvek k tomuto úsilí nabízí teorii reflexivní modernizace se všemi konotacemi a závěry, k nimž v sociologicky zacíleném tázání vede.

Rozkládá-li se průmyslová moderna, čelíme výzvě postřehnout a pojmenovat, co přichází po ní. Toto „nové“, tato „jiná moderna“ se ovšem vynořuje jakoby za kulisami samopohybem stále mocně se valící industriální moderny, je pouze tušená a žádá si citlivé oko pozorovatele. Proto Beck představuje pojem reflexivní modernizace nejen jako teorii modernizace, ale zároveň jako nástroj „fenomenologické diagnózy doby“ (tamtéž: 19).

Jako červená nit se celou knihou vine důležitý důraz kladený na aktivní, nefatalisticky činorodý a svobodný čin, zde v politické oblasti. Beckovi se jedná o prolomení určité myšlenkové strnulosti, jež pouze konstatuje nutnost a neměnnost dosavadních konceptů a trendů industriální moderny coby věčných daností. Snaží se tedy „bojovat“ za svobodně tvořivou kreativitu, autenticitu, racionálně svobodnou volbu. Toto úsilí vyargumentovat možnost myslet jiné případné podoby moderny je třeba podtrhnout, neboť dodává celému

myšlení Ulricha Becka filozofickou nadstavbu s tím, jak se snaží obhájit určité pojetí svobody a racionality. „Co mám tedy na mysli? Politiku, která pravidla nejenom provádí, ale rovněž proměňuje, nejen politiku politiků, ale také politiku společnosti, nejen mocenskou politiku, ale též politiku utvářející, umění politiky“ (tamtéž: 21).

Výslovně zmíněným cílem autora je „otevřít pojem politiky výzvám globální průmyslové civilizace“ (tamtéž: 23), neboť politika je též cosi, co je třeba vynalézat, nejde o danost, o přírodní zákon. Jelikož modernu vidí jako polovičatou, nikoli vývojově dokonanou, jak se sama obecně vnímá, je třeba ji prohloubit, nechat dozrát, radikalizovat, svést zápas o definování nových rozvojových cílů a těch svobodně dosahovat, a to především ve sféře politického jednání. „Ambicí knihy je předběžně rozvinout a znázornit politické koordináty reflexivní moderny“ (tamtéž: 24).

Vznik rizikové společnosti: zproblematizování základů modernity, důsledky pro pojetí moci

Konstatujeme-li vynoření rizikové společnosti v důsledku samopohybu osamostatněných modernizačních procesů (tedy sebekonfrontace industriální moderny), stanovíme-li nechtěný, nepozorovaný přechod vedený latentními vedlejšími důsledky, má to samozřejmě své dopady na rovnováhu, pojetí, distribuci a podoby politického jednání ve společnosti. Konflikty související s dělbou společenských statků ustupují do pozadí a do popředí vystupují spory o to, jak pracovat s důsledky rizik organicky spjatých s produkční logikou průmyslové moderny. Jak zabránit vzniku a působení rizik, jak stanovit nové bezpečnostní a kontrolní standardy? Jak si představit další varianty rizik, jejich souvislosti, jak predikovat, jak rizika vůbec definovat? Do hry vstoupil v podobě rizik nový hráč, který vrhá světlo na fakt, že moderní společnosti narážejí na meze svých samotných základů, bazální logiky svého založení a fungování.

Vynoření rizikové společnosti s sebou pak přináší obrat ve třech dimenzích, jejichž rozlišení dále slouží při sledování fenoménu politiky (a tedy *moci*).

- vztah moderní společnosti k přírodním a kulturním zdrojům, jež spotřebovává a ničí;
- vztah společnosti k rizikům a problémům, jež sama produkuje a jež překračují základy představ o společenské bezpečnosti. Jakmile tato rizika vstoupí do obecného

společenského vědomí, získávají potenciál otřást základními předpoklady dosavadního společenského uspořádání;

- zdroje kolektivního i skupinově specifického smyslu jsou odkouzleny, a všechny definiční výkony jsou tak svěřeny individuu či na něj přeneseny, což je vyjádřeno pojmem proces individualizace; život jedinců se vyznačuje vzájemně protikladnými osobními a globálními riziky s tím, jak vstupují do turbulencí světové rizikové společnosti (tamtéž: 39-40).

Rizika jsou zde a představují politicky výbušné téma. Moderní civilizace disponuje technologiemi, jež hrozí totální katastrofou. O způsobu a standardech užití těchto technologií rozhodují lidé. Kde jsou činěna rozhodnutí, existuje prostor pro debatu, zvažování, argumentaci, nátlak, odmítání. Společnost se na jednu stranu zakládá na příslibu jistoty a bezpečí, ovšem tížíž lidé, kteří mají garantovat blahobyť, právo a pořádek, zároveň čelí podezření, že jejich rozhodnutí ve sféře technické či ekonomické vnese do života společnosti prvek ohrožení, nejistoty, nevypočitatelného rizika a nebezpečí. Skepsi a zpochybnění náhle čelí samotné normy kontrolovatelnosti, principy posuzování a stanovování norem bezpečnosti. Sledujeme nerv politična, který je právě zde citlivý na dotyk. Průmyslová moderna si osobuje nárok na rozumnost, zajištěnost, kontrolu a předpověditelnost, ovšem tento nárok se vyvrací důsledky tohoto nároku, který se tak ocitá v pasti. „Pravděpodobnost nehody nebo katastrofy přijímá roli politického provokatéra“ (tamtéž: 43). Selhávají normativní racionální systémy, jež mají zabezpečit kontrolovatelnost vedlejších důsledků.

Krise dosavadní racionality řádu – vynoření logiky nejistoty, nejednoznačnosti a ambivalence

Zdá se, že lineární stupňování racionality dospělo s vynořením rizikové společnosti ke svým mezím s tím, jak nejpokrokovější racionalizace vnesla do světa nejistotu a nekontrolovatelnost. Beck uvádí, že jsme svědky „hluboké krize institucí samotné industriální společnosti“ a že „uznání nekalkulovatelnosti ohrožení v rizikové společnosti nutí k sebereflexi základů celkové společenské souvislosti a k novému ověření platných konvencí a základů racionality“ (tamtéž: 47). Otázky rizika podkopávají a rozkládají otázky řádu. Problémy rizika a problémy řádu jsou zcela odlišné. Zatímco řád souvisí s jednoznačností a rozhodnutelností, rizika otevírají dimenze dvoj- a víceznačnosti, nerozhodnutelnosti, nejistoty, nepředvídatelnosti. Jedná se o dvě zcela rozdílné logiky, či perspektivy náhledu.

V tomto napětí mezi logikami řádu a rizik spočívá pro Becka „zlom, konflikt v moderně o základy rozumnosti, o sebezpočtení průmyslové společnosti“ (tamtéž: 51) V industriální společnosti se očekává, že „celková souvislost lidského života bude účelově racionální, kontrolovatelná, ovladatelná“ (tamtéž: 52). S rizikovou společností se však vrací zpět nejistota, nárok na kontrolovatelnost je zpochybněn, vracíme se do vlastní cizosti, jež ovšem slouží jako základ pro sebekritiku (reflexivní) společnosti.

Dochází ke konfliktu na ose jistý-nejistý. Zásadní otázkou je, jak se dále vyrovnávat s nejistotou a ne-řádem. V intencích účelově racionální kontroly (industriální moderna), nebo pomocí nového myšlení a přístupu charakterizovaného přijetím „ambivalence, nejednoznačnosti, nejistoty, náhodnosti, kontextuálnosti“? (tamtéž: 54).

Při tematizaci výše zmíněných skutečností v rámci rizikové společnosti dojde k celospolečenskému pohybu, kdy budou nově utvářeny, „vynalézány“ instituce společnosti. Sebekritika a sebestroměna společnosti je myslitelná.

„Z uvědomování si nebezpečí podmíněných našimi rozhodnutími ... vyrůstá politika ... v tomto smyslu je teorie rizikové společnosti teorií politického vědění sebekritické moderny. Jde o otázku, zda a jak se industriální společnost nahlíží, kritizuje a reformuje jako riziková společnost.“ (tamtéž: 57)

Nová relevance subjektivity – nutnost přetvořit zastaralé národněstátní instituce

Beck dále argumentuje v intencích své teorie reflexivní modernizace: prostřednictvím pokračující modernizace dochází k přechodu mezi dvěma společnostmi. Moderna skrze svou dynamiku ruší a proměňuje samu sebe, rozkládá a nově strukturuje. Lze ji tak popsat jako „nedobrovolnou syntézu inovace a revoluce, revoluce vedlejších důsledků“ (tamtéž: 63). V důsledku postupující modernizace se také rozkládá soustava rolí charakteristická pro industriální modernu. V centrálním postavení se tak ocitají individua, jejich rozhodování, a na významu opět nabývají pojmy jednání, subjektivity, reflexe, kritiky a tvořivosti.

Automaticky však není zajištěn pozitivní vývoj způsobený reflexivní modernizací. Stejně dobře myslitelnou možností je zvrát v protimodernu. Může dojít jak k reformě industriální moderny, jejích cílů, životních a výrobních forem, pojetí morálky a rozumu, tak k urychlení zániku v osidlech fundamentalismů, diktatur apod. (tamtéž: 65)

Beck opakuje, že je nutné přetvořit zastaralé instituce jednoduché moderny, chceme-li dospět ke globální demokratické civilizaci. K tomu je ovšem nutné zbavit se staré optiky národní suverenity, vojenské suverenity, hospodářského růstu, sociálních jistot, systému velkých stran a rozlišování na pravici a levice. „Horizont politiky jednoduché moderny se musí otevřít, rozšířit, znovu promyslet a překomponovat. Tím jsme však již dospěli k vynalézání politiky.“ (tamtéž: 66)

Aktivizace subpolitiky

Ulrich Beck sleduje souřadnice politiky v reflexivní moderně z perspektivy tří dichotomií, totiž: jistý – nejistý, vnitřní – vnější a politický – nepolitický. Otázku jistoty a nejistoty a její politický potenciál jsme již zmínili výše. Ústřední je ovšem pro nás celý Beckův pohled na oblast politického a nepolitického, analýzy souvisejících fenoménů a snaha nově vykolíkovat pole myšlení v tomto kontextu.

Konstatujeme-li obecný, všeproměňující pohyb moderny, kdy se na tekutém písku ocitá vše, co bylo v industriální moderně myšleno pevně a jednoznačně, nemůže stranou zůstat politika. Přestává platit ztotožnění politiky s institucemi, státem, politickým systémem. Politika, dispozice k politickému jednání se přesouvá vrstvami společnosti, nesídlí již „nahore“, ale difúzí se šíří do „nižších“ úrovní. Politiku činěnou shora překrývá *aktivizace subpolitiky*. „Politická konstelace industriální epochy se stává nepolitickou, zatímco to, co bylo za industrialismu nepolitické, se stává politickým.“ (tamtéž: 141)

Politika začíná přebývat ve sférách, jež v industriálním kapitalismu stály stranou (individua v každodennosti, občanská uskupení, hospodářství, věda). Opět zde vystupuje důraz na aktivní jednotlivce ve fázi po zlomu uvnitř moderny, kteří musejí politiku svým způsobem nově kreativně založit, definovat, vynalézt. Politika je pro Becka výzvou k vynalézání politiky, odpovídajících postupů, základů, trendů a institucí.

Klíčové je konstatování renesance politické subjektivity. Politicky výbušná témata rizik, jak jsme o nich hovořili výše, nastolily ve veřejném prostoru občanské iniciativy, které tak tematicky uchopily moc. Skuteční jednotlivci ukázali (při prezentaci ekologických otázek, či při vítězném odporu proti východoevropským režimům) sílu a důsažnost politického jednání. Pro Becka je toto důkazem selhání teorií systému myslících společnost nezávisle na subjektech. Jedinci jsou zde a politicky jednají. Dochází k zásadní změně, kterou je ovšem

těžké přesně tematizovat či zachytit. Protože jde o probádávání nového teritoria, je třeba vynalézt příslušné pojmy, postupy, určit obrysy. „...za fasádami a pod ruinami často ještě naleštěného starého industriálního politického řádu probíhají přelomy a zvraty... nejsou úplně nevědomé, ale také ne zcela vědomé a cílené.“ (tamtéž: 144)

Tato nově se vynořivší subpolitika se liší od politiky faktem, že ve společnosti jednají aktéři stojící mimo politický a korporativní systém a o politickou moc s kolektivními aktéry soupeří také individua.

Znaky možných podob jiných typů moderny

Má-li být politika nově vynalézána, je třeba hájit nárok na možnost aktivně věci vůbec měnit, vytvářet, *zavádět novost do světa*. Ulrich Beck věnuje velký prostor snaze argumentačně podložit tuto možnost proti strnulosti a blokům v myšlení o společnosti. Ukazuje, že jsou možné jiné moderny, a snaží se myšlenkově modelovat alespoň některé jejich možné znaky.

Musí funkcionální diferenciacie industriální společnosti vést nutně ke konci, stále hustšímu členění do binárních kódů? Není to spíše tak, že probíhající diferenciacie ukazují směrem k jiným možným modernám? Klíčové je, že Beck se snaží vyhmátnout spíše možnost syntézy kódů, možnost vytváření nových spojení, vazeb, zasítování společenské struktury.

„Reflexivní modernizace začíná možná tam, kde končí logika odlišování a rozkládání a kombinuje se s logikou zprostředkování a sebeomezení.“ (tamtéž: 155) Jedinou možnou, myslitelnou podobou moderny není její průmyslová podoba, která je všeobecně absolutizována.

Jak se pokusit myšlenkově zahlédnout možné kategorie či momenty budoucí modernity? Cestou může být aplikovat principy industriální moderny na samotnou strukturu této moderny (sebeaplikace). Funkcionální diferenciacie rozčleněná do polohy budoucnosti a minulosti poskytuje s ohledem na budoucnost otázku po další (revoluční) diferenciaci průmyslové společnosti a s ohledem na minulost otázku po „zastarávání moderní společnosti a jejích systémových logikách a institucích vůbec.“ (tamtéž: 156)

Pojem funkcionální autonomie vede ke dvěma otázkám reflexivní modernizace: po mezisystémových institucích zprostředkovávání a vyjednávání v oblasti vnějšího, v oblasti vnitřního pak po podmínkách možnosti „syntéz kódů“.

Tato velice abstraktní myšlenkově experimentální pasáž je klíčová pro pochopení směru Beckových úvah. Jako systémové funkcionální diferenciaci naznačující cestu z industriální moderny uvádí feministickou revoluci a systémovou diferenciaci přírody. Dále pak možnost, že technika se vymaní z tlaku ekonomické profitability a začne existovat a fungovat v logice „pro sebe samu“, zaměřená na minimalizaci důsledků, ekologický důraz a řízená principy alternativnosti a pochybnosti.

Otázka po možných podobách mezisystémových zprostředkujících institucí je pro úvahy o politice klíčová. Modernizaci lze vidět pod úhlem specializace na souvislosti, kdy by „hranice mezi dílčími systémy mohly být vedeny i jinak, mohly by se překrývat, sjednocovat nebo stanovovat kooperativně. Centrální je otázka po tvorbě víceznačných systémů, jež připouštějí a umožňují ambivalence, přesahují je a systematicky sjednocují.“ (tamtéž: 166 - 167)

Výše jsme uvedli, jak rizika změnila celou společenskou chemii, transformují stavbu institucí, priority, akcenty. Jak se mění formy argumentace a prostory pro ni, „mezisystémové zprostředkující instituce“ coby fóra pro prosazování názorů, pro úsilí o vliv na životně důležitá rozhodnutí? Tato fóra pro dosahování spolupráce mezi průmyslem, vědou, politikou a obyvatelstvem podle Becka **absentují**. Proto je dle něj nutné demonopolizovat věcný rozum, tzv. expertní vědění, pak uznat spontánní kompetence sociálně relevantních aktérů, také otevřít, demokratizovat rozhodovací struktury, vytvářet dílčí veřejnosti a vposled dohodnout protokoly a pravidla pro souhlas, hlasování – což značí sebezákodárství a sebezávazek. Takováto fóra by pak mohla usilovat o symetrii nevyhnutelných důsledků, obětí.

Jednoduchá a reflexivní politika

Je subpolitika samostatně životná, nebo je vposled závislá na moci „skutečné“ politiky? Co ještě lze k tématu politiky a jejího vynalézání říci? Rozlišit lze mezi jednoduchou (pravidly vedenou) a reflexivní politikou (pravidla proměňující). První druh se měří stupněm a druhý kvalitou politična. Pravidly vedená politika je politika praktikovaná v rámci národních států jednoduché moderny jako souboj o pozice a moc. Tento druh politiky naprosto nemíří k předání kompetencí spolkům, iniciativám, sdružením ani globálním institucím, není vstupem do světové rizikové společnosti, do nové světové politiky. Tento zastaralý, přežilý typ je třeba proměnit, transformovat. Beck znovu formuluje vůdčí ideu

„Vynalézání politiky“: najít sebetvořivou politiku nevyostřující staré protiklady, nýbrž projektující nové obsahy, formy a koalice. (tamtéž: 183)

Tento úhel náhledu, totiž poukaz na novost, novou angažovanost v nově otevřeném mocenském prostoru, nutnost aktivně určit vlastní pozici a přijít s vlastními tématy Beck dále rozvíjí při širěji zacílených úvahách o nové mocenské metahře, jež probíhá v kontextu globalizujícího se světa. Tato mocenská metahra je tématem knihy *Moc a protiváha moci v globálním věku*.

3.2. *Moc a protiváha moci v globálním věku (2002)*

Mocenská metahra v globalizovaném světě z perspektivy kosmopolitního realismu

Jelikož ústředním tématem práce je problematika moci, má pro nás tento titul centrální postavení, je svorníkem a osou, neboť cele sleduje a analyzuje z různých perspektiv právě tento fenomén.

První (industriální) moderna zaniká a přichází druhá moderna, již charakterizuje vznik světové rizikové společnosti, rozvolnění náhle zastaralých institucí národněstátní optiky a především neodvratná fakticita globalizace. Globalizace značí zásadní historickou transformaci, která otevírá zcela nové horizonty politického (mocenského) jednání, způsoby tematizace reality, podoby institucí a zdroje jejich legitimacy. Globalizační diskurz dominuje a žádá si nové pojmy, nové uchopení, náhledy, teorie. Tuto výzvu Beck přijímá a snaží se pečlivě myšlenkově ohledat nové prostory a příslušné strategie pro mocenskou metahru, jak nazývá boj o novou podobu vnitřní světové politiky. Za perspektivu uvažování si volí *kosmopolitní realismus* jakožto úhel pohledu, který může dostát novým výzvám globálního věku, přičemž v zásadě klíčové otázky pro tento realismus a celou knihu jsou následující: „Jak vnucují aktéři světového hospodářství (kapitál) státům své zákony jednání? Jak si státy mohou na kapitálu vydobýt zpět svou státně politickou metamoc a vnutit světovému politickému kapitálu kosmopolitní režim (zahrnující politickou svobodu, globální spravedlnost, sociální jistotu a ekologickou udržitelnost)“ (Beck 2007: 14)

Globalizace je Beckovi výzvou pro nové založení, vynalezení politiky. Opět jde o apel přítomný ve *Vynalézání politiky*. Záměrem knihy je zmapovat, jak se mění pravidla, podoby a základy „legitimního panství“ v globalizované mocenské hře ***mobilního kapitálu, států a sociálních hnutí*** jakožto tři identifikovaných hráčů nové metahry moci.

V druhém sledu, v pozadí analýz nového boje o moc a protimoc v otevřených polích globálního věku stojí otázka po možnosti uskutečnění alternativního řádu, kosmopolitní podoby moderny. V nové metahře světové politiky měnící dosud platná pravidla usilují o moc tři subjekty, totiž státy, aktéři světového hospodářství a aktéři globální občanské společnosti. Tito aktéři proměňují staré normy, předpisy, instituce staré národní a mezinárodní praxe. Neoperují již v institucionálním rámci „národního“, ale tento „rámec“ překračují, otevírají k novému uchopení, definování, zformování. O samy základy státní moci nyní může mocensky usilovat světová politika a ekonomika.

V nově konstatované mocenské hře, kdy se politika zbavila národních hranic, si staří i noví hráči musí definovat, objevit zdroje, role a cíle; je nutné, aby si aktéři nadefinovali politickou sféru. Vědomí určuje bytí, obrací Beck K. Marxe, je nutno volit určitý pohled, a to následně snižuje či zvyšuje mocenské šance, zakládá realitu (tento sociálně-konstruktivistický akcent je v celém Beckově myšlení silně přítomen).

Pozice kapitálu a možní představitelé protimoci vůči jeho vlivu

Kapitál je zde a ze své podstaty mocně působí k posílení svých pozic, k čemuž využívá fakticity globalizace. Sebe sama prezentuje jako absolutní danost a etabluje se jako nejdynamičtější hráč nové hry o převahu ve světové vnitřní politice, který si jako jediný nárokuje právo měnit pravidla. Ze zastaralého národního krunýře se kapitál vymanil a silně využívá skutečnosti, že „protihráči“ v něm jsou stále uvízlí a pravidla jsou nuceni respektovat. Otázkou nyní je, kdo může vůči kapitálu představovat vyvažující protimoc.

Jednu uvažovanou skupinu potenciální „protimoci“ tvoří *aktéři globální občanské společnosti* jakožto především společnosti globálně organizovaných spotřebitelů disponujících největší zbraní v podobě možnosti bojkotovat produkty určitých koncernů, tedy jednoduše a prostě nekoupit určité zboží. Společenství spotřebitelů je reálně existující světové společenství, které však je velmi křehkou silou v důsledku faktu, že je složité je organizovat ke koordinované akci. Pro prosazování globálních hodnot a norem jsou aktéři globální občanské společnosti v nové mocenské hře nepochybně nutní a žádoucí, ovšem jejich působnost je omezená.

Beck se domnívá, že je třeba realisticky obrátit pozornost především k možnostem transformovat, jako hlavní protimoc vůči globálnímu kapitálu, stát, jeho pojem a organizační

formu, a to ve směru kosmopolitismu. Ideje, teorie a instituce státu je podle Becka nutné osvobodit od nacionálních omezení a otevřít pro kosmopolitní epochu (tamtéž: 34), kdy kosmopolitní stát představuje symbiózu občanské společnosti a státu. Státy je třeba transnacionalizovat a kosmopolitizovat, aby mohly vytvořit účinnou protimoc mobilnímu světovému kapitálu a vyrovnat se s ním, aby redefinovaly své mocenské pozice.

Možnost vytváření kosmopolitního státu, svazků států, posiluje skutečnost, že sdílené vnímání civilizačních rizik, reflexivita světové rizikové společnosti, vytváří globální platformu společných hodnot, norem, odpovědnosti, jednání, pocitu blízkosti a společného údělu, otevírá možnost kosmopolitní změny pohledu, podporuje občanská hnutí ve společnosti, zakládá poměr mezi veřejností a globálností.

Beck dále rozvíjí svou analýzu nové mocenské logiky, způsobů, jak jsou rozdány karty a jaké jsou myslitelné varianty vývoje. Kapitál vyvíjí na státy stálý a všudypřítomný tlak, aniž by se musel jakkoli organizovat, politické působení je možné uchopit jako vedlejší důsledek. „Kapitál“ vposled značí sumu, součet, výslednici jednání podniků, finančních toků, nadnárodních organizací. Státy se naopak v protikladu ke kapitálu musejí kolektivně organizovat, aby mohly v nadnárodním prostoru bojovat o mocenské pozice. Státní i občanskospolečenská protimoc se teprve musí ustanovit, sebedefinovat, politicky konstituovat.

Jak ovšem myslet nové zdroje legitimacy změny pravidel, změny politiky? Má kosmopolitika k dispozici autonomní zdroje legitimizace? Beck odpovídá, že ano, že tento zdroj lze spatřovat ve spojení lidských práv a vlády prosazující tato práva i proti národní optice, proti tato práva porušujícím státům. „Kosmopolitní režim zakládá souvislost a soulad morální, ekonomické a vojenské sebelegitimizace.“ (tamtéž: 44)

O spojenectví se státem, a tak nalezení nových zdrojů legitimacy, usilují jak kapitál, tak globální občanská společnost. V prvním případě je cílem *neoliberální stát*, ve druhém pak *kosmopolitní forma státnosti*.

Mocenské strategie kapitálu

Jaké strategie kapitál používá vůči státům? Z čeho primárně pramení jeho moc? Ústřední strategií moci kapitálu, jeho mocenskou pákou, je hrozba prostě nevstoupit do určité země, neinvestovat tam či hrozit odchodem a nemuset toto současně nijak zdůvodňovat.

Kapitál naprosto nemusí legitimizovat svá rozhodnutí, není třeba politicky usilovat o možnost realizovat svá rozhodnutí. V současné logice světa je nejžádanějším cílem růst, prosperita a toto zaklínadlo mohou vlády učinit realitou pouze díky bohatství investic, příslibu růstu a fungující ekonomiky, tedy díky skutečnostem spojeným s přítomností či absencí nadnárodních koncernů, podniků, společností. Vyloučení ze světového trhu v důsledku odchodu investorů je noční můrou politiků, neboť postavení státu na světovém trhu je klíčem k moci. Státy se předhánějí v investicích do výzkumu a vývoje, aby bylo dosaženo plné ofenzivní síly globálního kapitálu. Fakt žádoucnosti bohatství, námluv o přízeň nadnárodních společností, je nezpochybnitelný. Bohatství v součinnosti s efektivností a věděním zakládá ultraflexibilitu ekonomické metamoci (tamtéž: 101), které nemůže neflexibilní státní moc konkurovat.

Stěžejním momentem, z něž těží globální kapitál, je globalizace globalizačního diskurzu. „Čím více globalizační diskurz proniká všemi kapilárami sociálního života, tím mocnějšími se stávají aktéři a strategie světového hospodářství.“ (tamtéž: 102) Světový trh, kapitalismus – to jsou nezpochybnitelné pojmy, ke kterým nelze myslet alternativy (princip TINA – there is no alternative). Beck v této souvislosti odkazuje na *Foucaultovo* pojetí moci. Tu vidí jako všudypřítomnou v sociálním jednání. „Moc je procvičována a vykonávána vládnoucími i ovládanými, a sice prostřednictvím každodenních diskurzivních praktik. Stává se neviditelnou a samozřejmou v té míře, v níž je zaintegrována do identity osob.“ (tamtéž: 101).

Je možné konstatovat, že v podobě aktérů světového hospodářství, jejichž moc lze charakterizovat jako extenzivní (diskurzivní hegemonie neoliberální globalizace) a difúzní (anonymní moc bez centra, odpovědnosti a čitelné struktury), nikoli ovšem intenzivní a autorizovanou, a jako vyznačující se nedostatkem legitimacy, vznikají flexibilní ekonomické metamocenské jednotky. Ty lze označit za kvazistáty, mezní kvaziútvary, mající značnou moc, ovšem slabě (jestli vůbec) legitimizovanou.

Světové hospodářství disponuje translegální mocí (panstvím), nejedná ani ilegálně, ani legitimně. Moc spočívá v ovlivňování státních kroků, rozhodnutí v tom smyslu, aby podporovaly mocenský rozvoj světového trhu. Je-li pro státy hlavním vodítkem neoliberální režim světového trhu, je-li závazkem obecného dobra přizpůsobení se světovému trhu, má kapitál „vyhráno“. Neoliberální globalizace je nejsilnější normativní silou současnosti. Představuje globální reformní politiku prováděnou v zájmu kapitálu s příslibem bohatství pro

všechny, kteří se zapojí a otevřou globálním tokům. Hnacím impulzem je neustálá modernizace světového trhu bez uvažování jakýchkoli jiných alternativ.

Nadnárodní pospolitosti vnímaného globálního rizika - základ kosmopolitních norem

Jak myslet možnost vývoje směrem ke kosmopolitnímu státu (svazku států)? Beck v této souvislosti předkládá širokou škálu postřehů. Otázkou moci je ve světové rizikové společnosti problém definičních vztahů. Co má být v podmínkách globální nejistoty důsledků pokládáno za rizikové, kdo má právo toto posoudit? Očekávání neočekávaného, obecná nejistota (viz teze „rizikové společnosti“) „podněcují a vytvářejí nadnárodní rizikové pospolitosti, rizikové veřejnosti, které mohou vést k politickému procesu experimentování s novými řešeními a kosmopolitními normami.“(tamtéž: 163).

V procesu utváření těchto nových norem by mohla sehrát, a hrají, podstatnou roli i mnohá *občanská, sociální hnutí*, která představují také možnou protiváhu moci aktérů světového hospodářství. Tato hnutí čerpají svou legitimitu právě z vnímání globálního ohrožení, všudypřítomnosti rizik a touto kartou „rizik“ hrají.

Nadnárodní, hranice přesahující problémy světa si žádají příslušnou politickou sílu, suverenitu, přičemž tu lze v kosmopolitní perspektivě myslet jako „kooperativní rozšíření národních prostorů jednání prostřednictvím hry s nenulovým součtem (viz např. postnacionální evropská suverenita.)“ (tamtéž: 143).

Beckův klíčový argument zní, že sdílená a svázaná suverenita neredukuje suverenitu jednotlivých států, nýbrž ji zvětšuje, umocňuje. Kdo sází v globální mocenské metahře pouze na národní kartu, prohrává. Podmínkou pro to, aby se státy staly protimocí vůči kapitálu, aby zvýšily svou potenci, je jejich transnacionalizace a kosmopolitizace. Formální ztráta autonomie a obsahový zisk suverenity se mohou navzájem posilovat. Nadnárodní státy vnímá jako „lepší národní státy“ díky otevřenosti pro hru s nenulovým součtem, totiž hru propojení států a vzájemného „zasíťování“. Možnost jednat v globálním věku, čelit globálním výzvám je spjata pouze se vstupem do kosmopolitní perspektivy, s rozhodnutím omezit formální autonomii ve prospěch obsahové suverenity. Teorie kosmopolitního státu stojí v protikladu ke starému, překonanému pojetí národního státu (zaměřeného pouze na své zájmy), k pojetí minimálního státu podporovanému neoliberalismem a k utopické vizi jednotného světového

státu. Překonání staré optiky národního státu lze dobře doložit na skutečnosti prosazování *lidských práv*, jelikož režim lidských práv mění mocenský prostor rozdělený na národní státy v mocenský prostor „vnitřní světové politiky“ bez hranic. Kooperativní kosmopolitní státy si nárokují právo vmísit se do záležitostí jiných států a změnit jejich mocenskou strukturu, jsou-li ohrožena univerzální lidská práva. Zde pozorujeme záblesk anticipovaného „světoobčanství“, jiného globálního režimu. Politika lidských práv dává svým způsobem nezávislost národního státu k dispozici.

Důvody pro ustavování kosmopolitních států a lidská práva jako zdroj moci

Globalita si žádá kosmopolitní obnovení politické sféry. Jak shrnout důvody, argumenty pro vytváření kosmopolitních států, které tvoří osu výkladu? Překonání národních mezí zvyšuje pocit moci, otevírá šance uniknout úpadku, exkluzi; suverenitu rozvíjí rozmanitost a sjednocování, kosmopolitní hráči mají převahu nad pouze národními hráči; konfrontace se světovými problémy umožňuje přerůst politicky protihráče; kosmopolitní změna pohledu otevírá nadnárodní prostor jednání a panství, možnost založit novou důvěru v kreativitu státu a politiky; kosmopolitní perspektiva vede k zakotvení v systému prostupných hranic a zaujetí výhodné mocenské pozice, učí kooperativnosti, umožňuje držet krok s politickým tempem doby (tamtéž: 323). Zdrojem kosmopolitní moci jsou lidská práva. Kapitál i nově uchopená státní moc v důsledku transnacionalizace trpí nedostatkem legitimacy, která se dle Becka stává nejnedostatkovějším zbožím. Jsou-li lidská práva programovým východiskem legitimizace, pak získávají státy novou mocenskou půdu pod nohama. Tak Beck zdůrazňuje, že „*morálka*, a ne násilí je zdrojem moci, a to globální moci v globálním věku ... má-li někdo morálku, morálku lidských práv, pak má právo na vojenské násilí - a to globálně.“ (tamtéž: 324).

Sebekritický kosmopolitismus by mohl být další velkou idejí evropské moderny, kdyby se tuto původní tradici moderny podařilo otevřít výzvam 21. století, uzavírá tuto knihu U. Beck. „Ovšem kdo vyhrává novou metamocenskou hru světové politiky a jak je vzhledem k programové konkurenci mezi etnickou, neoliberální a nadnárodní „opevněnou“ a kosmopolitní státností vůbec možná kosmopolitní vláda, na to evidentně neexistuje (dosud) žádná odpověď.“ (tamtéž: 367).

3.3. *Kosmopolitní vize (2004)*

Kosmopolitní realismus vs. metodologický nacionalismus

Tato kniha Ulricha Becka navazuje tam, kde skončila předchozí *Moc a protiváha moci v globálním věku*. Je vedena snahou zakotvit kosmopolitní náhled, kosmopolitní realismus v protikladu k pohledu národnímu, tedy pohledu metodologického nacionalismu. Kosmopolitismus zde značí základní rys nové epochy reflexivní modernity, jenž volá po nové výkladové perspektivě představované kosmopolitním realismem. Pouze takováto perspektiva nám, podle Becka, umožní vůbec pochopit a zachytit podoby naší sociální a politické reality. Proto je podle něj nezbytné zásadně transformovat sám náš způsob vnímání, abychom získali orientaci a způsobilost pro reflexi, rozhodování a jednání. Koncepty užívané dosud v sociologii jsou založeny na národně-státním pohledu, tvrdí Beck. Jedná se o zastaralé, přežilé, tzv. *zombie-kategorie*, které vymezují a příliš limitují hranice sociologického bádání.

Co lze říci o kosmopolitní perspektivě? Jde o smysl pro globalitu, pro neexistenci hranic, vyznačující se reflexivním vědomím ambivalencí vprostřed nejasných rozlišení a kulturních protikladů. Tento pohled dle Becka odhaluje možnost formovat vlastní život a sociální vazby v podmínkách kulturní rozmanitosti. Přívlastky, jež volí, jsou tyto: skeptický, neiluzorní a sebekritický pohled (Beck 2006: 3). Pro kosmopolitní pohled hovoří fenomén označovaný jako *kosmopolitní empatie*, jež překonává model myšlení vlastní klasické sociologii a dalším disciplínám, totiž princip vyčleňující diferenciaci (buď a nebo). Emocionální imaginace světové populace se transnacionalizovala. Kosmopolitní empatie se proplétá a kombinuje s národní empatií, nestojí vůči ní v opozici, jelikož obecně je zapotřebí národní a lokální redefinovat, nikoli potříit. Vyústěním této redefinice je potom transnacionální, kosmopolitní pohled.

Sociologie druhé moderny pracuje, oproti vylučující diferenciaci sociologie první, industriální moderny, s inkluzivní diferenciací. Identitu, společnost a politiku ve staré optice zakládala fakticita oddělených národně organizovaných jednotek. Vůči této teorii identity, společnosti a politiky staví Beck pět konstitutivních principů kosmopolitního náhledu:

(1) princip zkušenosti krize ve světové společnosti, vzájemné závislosti a sdíleného ohrožení; (2) princip rozpoznání kosmopolitních rozdílů a výsledná konfliktní povaha kosmopolitismu; dále (3) princip kosmopolitní empatie, zaujímání různých úhlů pohledu a zaměnitelnosti situací; (4) nezpůsobilost žít ve světové společnosti bez hranic a z toho

pramenící puzení vystavět staré bariéry; vposled (5) princip míšení - lokální, národní, etnické, náboženské a kosmopolitní kultury a tradice se vzájemně promíchávají, ovlivňují, mísí.

Kosmopolitní náhled se ukazuje jako politicky nejednoznačný a reflexivní. Přináší jak pozitivní, tak potenciálně negativní scénáře (odmítání, agrese, snaha o nové oddělování kvůli vnímanému ohrožení vlastní identity).

Zpřesňující určení kosmopolitismu

Beck předkládá další vymežující upřesnění ve své argumentaci pro věc kosmopolitismu. Odlišuje jej od globalizace jako vícedimenzionální proces, který nevratně změnil historickou povahu sociálních světů a postavení států v těchto světech. Jako jeho znaky jmenuje rozvoj mnohačetných loajalit, vzestup rozličných transnacionálních forem života, nástup nestátních politických aktérů, rozvoj globálních hnutí protestujících proti neoliberálnímu globalismu a volajících po jiných podobách globalizace. (tamtéž: 9) Záblesky či předznamenání institucionalizovaného kosmopolitismu lze zahlédnout v bojích za celosvětové uznání lidských práv, ochranu životního prostředí, snížení chudoby.

Z obrovské řady otázek, dílčích postřehů a argumentů předkládaných v této knize jsou pro orientaci v Beckově myšlení důležité následující: Jak je možné, že globální historická skutečnost míšení a vzájemné propojenosti kultur byla označena za výjimku, či vymazána z našeho vědomí, zatímco z ideálu národní homogenity a jednoty, původně výjimky z pravidla, byla učiněna převládající norma, věčná nezpochybnitelná pravda? A tedy – co umožňuje a podporuje sílicí uvědomění kosmopolitizace reality? Tato otázka souvisí s rozlišením mezi první a druhou modernou a Beck k ní připojuje tři body.

- Světová vnitřní politika se začala řídit kompasem lidských práv, což prolamuje a zpochybňuje axiomatiku národně-státního pohledu. Zásadním východiskem je hrůzné memento nacistického režimu a jeho vyhlazovací politiky. Cílem je naprosto zamezit možnému opakování těchto hrůz. Tak je jakékoli proklamování ideálu etnické jednoty krajně podezřelé, stejně jako myšlenka asimilace etnických minorit. Pro minority je spíše žádoucí stvrdit a posílit svou odlišnost pomocí transnacionálních sítí a identit. Vzestup realistického, politicky účinného kosmopolitismu dokládá Beck existencí organizací, jako jsou OSN, EU, Mezinárodní soudní dvůr, Světová banka, NATO ad.

- Postkoloniální diskurz otevřel perspektivu pro propletení „evropského já“ s dalšími kulturami, s „vyčleněnými jinými“ z prostředí kolonizovaného světa. Tento diskurz tak proměňuje evropské sebeporozumění a přispívá ke kosmopolitizaci Evropy.

- Významně se proměňuje slovník, obsah slov a jejich vnímání. Termíny jako „diaspora“ či „hybridnost“ ztrácejí negativní význam. V dimenzi kolektivních, identitu zakládajících symbolů se stále více zabydluje „otazník“. Národně-státní optika slábne s tím, jak se rozvolňují hranice zájmena „my“, kdy není už tak zřejmé, co přesně máme na mysli, když je používáme.

Shrňme obrysy argumentace: Realita, její sociální struktury, se stávají kosmopolitními s tím, jak se rozvíjí kosmopolitní vzájemná propojenost a závislost (umocněná dynamikou kapitálu a spotřeby světového trhu, vzestupem globálních občanských hnutí, potenciálem komunikačních technologií, globálními ekologickými a ekonomickými riziky). Zkušenost globálních rizik a globální provázanosti proměňuje politickou a sociální povahu národně-státních společností. Sledujeme zásadní transformaci, kosmopolitizaci základů identit, vnímání skutečnosti. Globální témata se provazují s lokálními, stávají se součástí každodenní reality. Národní způsoby vnímání, tematizace reality, národně ustavené a zakotvené instituce se s tímto novým horizontem dostávají následně do konfliktu, objevují se tlaky a napětí.

„Kosmopolitizace je nelineární, dialektický proces, v jehož rámci mají být univerzální a partikulární, podobné a rozdílné, globální a lokální pojaty nikoli jako kulturní protiklady, ale jakožto vzájemně propojené a prostupující se principy.“ (tamtéž: 73).

Vyvstal nový horizont globální zkušenosti, vnímání, očekávání, a tak podle Becka 21. století bude jednoznačně stoletím jednoho lidstva. Ovšem ambivalence a konfliktnost je přítomna, neboť kategorie, v nichž definujeme, tematizujeme realitu, totiž zastaralé kategorie národně-státní optiky, pokulhávají za fenoménem kosmopolitizace. To může vést, a vede, k obranným reakcím, či snahám legitimizovat staré kategorie pouze pozlátkem a zdáním kosmopolitního nátěru. Nicméně, tvrdí Beck, kosmopolitizace reality je nezvratný jev, a politika a vědomí, chápání reality jsou tak zásadně ambivalentní. „Opak ovšem platí též: jelikož vědomí a politika jsou zásadně ambivalentní, tak kosmopolitizace reality postupuje.“ (tamtéž: 74). Protivníci globalizace používají globální nástroje a postupy, stejně jako zastánci globální regulace ekonomiky volají po globální platformě.

Kosmopolitizace s sebou přináší politizaci horizontů. Problémy způsobené kosmopolitizací je třeba řešit pomocí nových politických institucí. Nicméně národně-státní optika způsobila naprostou myšlenkovou sterilitu v oblasti institucionální imaginace. V této souvislosti Beck hovoří o (poněkud vágních) kosmopolitních formách intuice, které je třeba rozvinout, aby bylo možné promyslet a vytvořit institucionální architekturu kosmopolitní moderny.

Metodologický kosmopolitismus

Jedním z hlavních cílů knihy je rozvinout a argumentačně podpořit protikladnou pozici vůči metodologickému nacionalismu, totiž metodologický kosmopolitismus jakožto alternativní konceptuální rámec sociálněvědního bádání. Kosmopolitní epocha se oproti národně-státní éře založené na monologické imaginaci a vyloučení cizinců a jiných zakládá na dialogické imaginaci zvnitřnělého druhého. Světové kultury se v rostoucí míře prostupují, nabízí se nespočet životních scénářů, rejstřík životních stylů, ze kterých je třeba volit, je možné je kombinovat, porovnávat apod. Kosmopolitní fakticitě je tedy blízká vize, kdy vedle sebe vposled koexistují všechny kultury ve vzájemném vztahu a kombinují se, srovnávají, konkurují si. Kosmopolitní pohled se vyznačuje otevřeností pro perspektivu druhého, respektem vůči druhým a zvnitřněním jejich pohledu.

Beck metodologický kosmopolitismus definuje jakožto multiperspektivní. Jednotlivé fenomény je nutné nahlížet, analyzovat v několika perspektivách současně, tedy jak lokálně a národně, tak transnacionálně, translokálně a globálně. Ovšem z toho vyplývají zásadní metodologické potíže pro myslitelný postup bádání sociálních věd. Jak se vyhnout relativizaci a subjektivizaci?

Moc a kosmopolitní vize

V souvislosti se sledovaným fenoménem moci opakuje Beck mnohé ze skutečností pojednaných v předešlých knihách, především v díle *Moc a protiváha moci v globálním věku*.

Nový je spíše důraz kladený na souboj o způsob práce a konceptualizace reality v sociálních vědách. Celkový náhled je spíše o neustálé změně perspektivy, o rozličných způsobech výkladu v závislosti na daném kontextu a úrovni analýzy, na které se pohybujeme, odtud termín „rozličné perspektivy aktérů a také aktérů a pozorovatele“. Některé subjekty

konfliktů se pohybují stále v národně-státním svazujícím rámci, zatímco jiné subjekty z něj již vystoupily, pak ovšem národní rámec již neslouží jakožto prostor pro řešení sporů. To lze dovodit na protikladných pozicích kapitálu a státu. Kapitál získal silnou globální moc poté, co se vymanil z pout národně-státní axiomatiky; kapitál stojí ve výhodnější mocenské pozici i vůči zaměstnancům na celém světě a jejich odborům, neboť ti jsou nadále připoutáni k teritoriu a „národu“. V oblasti vztahů mezi státy některé země definovaly svou novou roli a své sebepojetí v intencích globálního působení, zatímco jiné země ustrnuly ve starém způsobu vnímání. První státy si nárokují *transnacionální mocenskou sféru* a možnost intervenovat v jiných zemích, přičemž zdroji legitimacy jsou lidská práva, ochrana kapitálových toků či prevence globálního rizika. Další oblastí, kde pozorujeme rozdílné perspektivy aktérů, je vztah mezi státy a neziskovými a mezinárodně působícími organizacemi, dále transnacionálními skupinami a státy. V neposlední řadě pak obecně jde o vztah mezi většinou a menšinou, kdy většina definuje a určuje sebepojetí společnosti a státu a to vydává za univerzálně platné – minoritní podoby života jsou pak vylučovány.

„Kosmopolitizace značí vzájemný vztah mezi de- a renacionalizací, de- a reetnicizací a de- a relokalizací ve společnosti a politice.“ (tamtéž: 94) Adekvátní sociologie musí být v první řadě procesuálně orientovanou sociologií, která neredukuje procesy na statické koncepty. Kosmopolitizaci nelze vidět jako objektivní proces, nýbrž jako politický mocenský boj, kdy se skupiny bouří proti začlenění do národně-státně stanovené identity. Modelově je do budoucna možné myslet společnost bez vazby na teritorium, deteritorializovanou.

V tomto kontextu můžeme konstatovat i mocenský boj ve sféře kolektivní paměti, kde dosud dominovala majoritně utvářená národní vyprávění. Na povrch se derou nové vrstvy kolektivní paměti generované menšinami.

Kosmopolitizace a anti-kosmopolitizace

Již jsme zmínili napětí mezi kosmopolitizací a anti-kosmopolitizačními pozicemi. Zde leží na nejobecnější rovině dělící linie a jádro mocenského sporu této knihy. Myšlení je dle Becka zaseknuto v národním rámci uvažování, zatímco realita se stala kosmopolitní. Kosmopolitismus je povinný reedukační kurz otevřenosti vůči světu. Jako takový ovšem generuje protireakci a resentment, neboť kosmopolitismus značí to, že „navždy zmizí uzavřená společnost.“ (tamtéž: 109). Realita se podle Becka spikla proti svým vlastním

konceptům, a pro mnoho lidí se tak rozklížila pracně vybudovaná stavba jejich světa. Pojmy jako „národ“, „lid“, „třída“, „my a oni“ ztrácejí svou platnost.

Ztráta orientace je téměř nesnesitelná. Starý řád se rozpadá a nerýsuje se nový. Zdá se, že Západ se ocitl na pokraji chaosu. Kosmopolitismus totiž není tematizován, šířeji prezentován jako alternativa, spíše je tušen a pocíťován jako plíživé, nelegitimizované ohrožení a boření všech tradic a opěrných bodů. „Kosmopolitní politika začne vytvářet realistické možnosti pro jednání pouze tehdy, až se realita sama stane kosmopolitní a bude takto veřejně vnímána a reflektována, tedy až dojde ke kosmopolitizaci vzpomínek, biografí a koncepcí sociálních nerovností a spravedlnosti.“ (tamtéž: 162).

4. Syntéza Beckovy reflexe moci v její totalitě

4.1. Mocenský boj Ulricha Becka o nové sociologické koncepty

Začněme pokus o komplexní pohled na předestřené akcenty Beckovy reflexe fenoménu moci poukazem na mocenský boj samotného Ulricha Becka spočívající ve snaze zpochybnit, překonat a odvrhnout zastaralé „zombie-kategorie“ sociologického pojmového arzenálu. Tato snaha je zřetelně a explicitně přítomna nejen ve výše reflektovaných, nýbrž i v ostatních Beckových titulech: *Globalizace – otázky a odpovědi* (1997), *Individualizace* (2002) a další.

Říkáme-li „ne“, je třeba pokusit se nastínit, čemu říci „ano“. Zde můžeme spatřovat další rovinu „mocenského“ boje o pojmy, totiž úsilí prosadit a obhájit své koncepty jakožto významně adekvátnější pro zachycení, deskripci, analýzu a predikci stávající globálněspolečenské reality.

Ovšem řadí-li se mezi nejčastější přívlastky užívané Beckem při tematizaci rizikové společnosti, reflexivní modernizace, individualizace, globalizace a kosmopolitizace pojmy jako „ambivalentní, nejednoznačný, nový, čekající na definování apod.“ je nasnadě, proč je poměrně obtížné popsat reflexi fenoménu moci z dílny tohoto myslitele učebnicově jednoznačnými a jasnými termíny.

V doslovu k *Rizikové společnosti* k tomu poznamenává Jan Keller: „Snad všechny kategorie, s nimiž U. Beck pracuje, jsou silně ambivalentní. Každého, kdo má rád jednoznačnost, to musí hluboce znepokojovat ... kdo chce zůstat realistou, toho to musí neméně silně uspokojovat ... ústřední kategorie Beckovy sociologie nesou v sobě napětí plynoucí z trvalého, problematického a krajně nesnadného spolužití nadějí s obavami.“ (Keller 2004: 428 – 429).

Tolik úvodem k pokusu o zastřešující pohled s cílem nikoli alibisticky poukázat na nesnadnost úkolu syntetizovat Beckovu konceptualizaci moci, nýbrž naopak připravit půdu pro provedení takového pokusu v náležitém rámci zohledňujícím příslušný styl pojmového myšlení.

4.2. Kategorie moci v organické vazbě na základní Beckovy koncepty

Ulrich Beck konstatuje zásadní přelom v rámci dynamicky se rozvíjející modernity, který se snaží popsat pojmy „riziková společnost“, „reflexivní modernizace“, „individualizace“, „globalizace“ a „kosmopolitizace“. Všechny tyto koncepty spolu vnitřně souvisejí a organicky se propojují, přičemž *kategorie moci se implicitně skrývá ve všech těchto termínech*. Při našem sledování fenoménu moci se můžeme uchýlit k příměru, že Ulrich Beck „žongluje“ se všemi těmito pojmy současně na několika rovinách, a to s plynutím času ve stále šířeji (a možná nejasněji) rozkmitaných spirálách.

4.2.1. Mocenské napětí mezi první a druhou modernou

Obecně Ulrich Beck vychází z teze, že první moderna naráží na samé meze svého racionálního založení s tím, jak logika nekontrolovaně a nezpochybňovaně se stupňující technizace a produkce, sílící diferenciací subsystémů a maximalizace zisku vyústila v sebeohrožení, kolaps konceptu kontrolovatelnosti a absenci adresátů jakékoli odpovědnosti. Následně přichází se závěrem, že se zde objevuje nová, „*druhá*“ moderna, jež si žádá nové instituce, postupy dosahování konsensu, aktivizaci doposud „nepolitických“ aktérů coby nositelů přiměřené morálky a ostražitosti vůči rizikům. Druhá moderna si žádá nový typ politiky, který je ovšem třeba teprve vynalézt, otevřít výzvám nových skutečností. Pokud shrneme klíčové body argumentace předestřené ve *Vynalézání politiky a Rizikové společnosti*, můžeme uzavřít, že moc souvisí s přivlastněním si politické sféry jednání, jejím novým, aktivním a utvářejícím uchopením ze strany dříve „nepolitických“ aktérů skrze nastolení nových témat. O moci lze hovořit v souvislosti s renesancí politické subjektivity, vynořením politicky aktivních jedinců nastolujících agendu rizik a občanské společnosti. Agenda rizik je pak úzce spjata s otázkou definování (co bude uznáno za riziko, za jakých podmínek, co z toho plyne za důsledky, kdo definuje a s jakým záměrem).

Mocenský apel tedy vidíme v emancipačním úsilí odvrhnout starý rámeček založení politična, zastaralou koncepci (výhledově zákazonosnou) moderny, aby tato mohla být radikalizována, nově založena, očištěna a rehabilitována na základě svého pozitivního potenciálu. „Přesvědčení o tom, že modernita má dvě fáze a že teprve překonání první z nich umožní vstoupit do vyšší fáze, je dnes snad nejpřesvědčivěji vyjádřeno v koncepci rizikové společnosti Ulricha Becka.“ (Keller 2007: 150).

Beck konstatuje otřes dosavadního rámce, novost a nutnost jiného typu politického jednání. Tyto úvahy se ovšem pohybují na velice abstraktní úrovni a je třeba se tázat, nakolik odpovídají reálně již probíhajícím procesům. Slábne klasická mašinerie „jednoduché“ (tedy o mocenské pozice se přetahující) moci na úkor nového „reflexivního“ typu politiky občanských iniciativ a sociálních hnutí? „Zanechává po sobě rozklad průmyslové moderny skutečně takové vakuum, jak to líčí U. Beck, či pod povrchem zdánlivě převratných změn nalezneme tytéž faktory a síly, které tvarovaly i podobu jednoduché modernity a které ji současně zvnitřku ohrožovaly?“ (Keller 2010: 365).

Uvážíme-li ovšem například dlouhodobý odpor německých občanů proti koncepci jaderné energetiky, jenž se přetavil ve výsledek v podobě odvratu země od této cesty zajištění energetické bezpečnosti, či vezmeme-li v potaz zhroucení východoevropských komunistických režimů v důsledku mobilizace občanských hnutí, můžeme konstatovat, že abstraktní pojmy Beckovy analýzy získávají zřetelnější obrysy.

4.2.2. Moc a globalizace

Stejný motiv nutnosti nově ustavit, vynalézt, definovat či redefinovat svou vlastní mocenskou pozici, který jsme již sledovali, je přítomný v Beckových úvahách o globalizovaném světě a jednotlivých v něm již etablovaných či potenciálně operujících mocenských aktérech. Neoliberální globalizační diskurz priority světového trhu a maximalizace zisku dominuje, je vstřebáván, často bez pochybností *reprodukován*, a tak mocně působí a utváří podobu současného světa. Jaké lze vůči této podobě globalizace myslet alternativy a kdo může konstituovat případnou dostatečně silnou protimoc vůči extrémně mobilnímu, extrateritoriálnímu, často spekulativnímu, pouze na zisk orientovanému a zodpovědnosti za lokální vazbu a případnou budoucnost se zříkajícímu nadnárodnímu kapitálu?

Alternativním pohledem, který Beck nabízí, je perspektiva *kosmopolitního realismu* spojeného s režimem lidských práv, globální spravedlností, sociální jistotou, politickou svobodou a ekologickou udržitelností.

Identifikovanými *možnými protihrači* globálního kapitálu, který těží z vyvázanosti z pout teritoriality a nutné legitimizace (nedostatek legitimacy je ovšem jeho slabinou), jsou globální společenství rizika – tedy na základě konstatování vzniku světové rizikové

společnosti se vynořivší světová veřejnost s živým vztahem ke „globální sféře“ možných dopadů nezodpovědně a krátkozrace realizované modernizace, a transnacionalizované a kosmopolitizované státy (skupiny států). Ústřední Beckovou tezí v této souvislosti je, že formální ztráta nezávislosti na straně států vede k obsahovému zisku suverenity a národně-státní optika již zdaleka nekoresponduje se současným stavem světa, a tak ti hráči (státy), kteří se jí chtějí dále přidržovat, nutně zaostávají, nestíhají politické tempo doby a čelí stále rostoucímu riziku bezvýznamnosti.

Shrneme-li základní linie argumentace, můžeme říci, že moc značí možnost prosazovat svůj zájem v nově otevřeném nadnárodním prostoru vnitřní světové politiky. Úzce souvisí s uchopením a definicí vlastní pozice v rámci nové metamocenské hry. Kapitál zakládá svou moc na dominanci globalizačního diskurzu ekonomického růstu a bohatství a nátlakové možnosti neinvestovat a odejít. Globální občanské iniciativy čerpají mocenskou legitimitu z diskurzu lidských práv a globálních rizik. Kosmopolitní stát buduje moc na morálce režimu lidských práv a příslušných strategiích oponujících síle kapitálu.

Jestliže jsme výše vyslovili pochybnost o skutečném oslabování jednoduché mocenské politiky na úkor politiky reflexivní, nově vynalezené a praktikované „zdola“ aktivními a svobodně se vyjadřujícími občany, abychom posléze tuto pochybnost vzali zpět, musíme i zde poukázat na vysokou aktuálnost Beckových analýz, sledujeme-li společný boj zemí eurozóny s mobilním světovým kapitálem reprezentovaným finančními trhy.

4.2.3. Moc a kosmopolitismus

Jako *alternativu* vůči mocenským nárokům neoliberálního globalizačního diskurzu staví Ulrich Beck kosmopolitismus a z něj vyvěrající koncepty a příslušné mocenské strategie. Kosmopolitismus vnímá jako základní rys nové éry reflexivní modernity, jenž si žádá i proměnu našeho způsobu vnímání reality. Odtud opět apel na výměnu sociologických konceptů za nové, adekvátní kosmopolitní realitě. Kosmopolitní perspektiva se vyznačuje smyslem pro globalitu světa a reflexivním uvědoměním základní ambivalence.

Mezi znaky kosmopolitismu řadí Beck nástup transnacionálních forem života, aktivity nestátních politických aktérů, vzestup globálních hnutí odporu vůči neoliberálně pojaté globalizaci, boj za univerzální uznání závaznosti lidských práv apod.

Zastaralost a neudržiteľnosť starého národně-státního spôsobu náhľadu se prokazuje s tím, jak se světová politika řídí institutem lidských práv, a nárokuje si tak možnost prolomit národně-státní krunýř suverenity, byla-li by tato práva ohrožena. Dalším faktorem poukazujícím na rozmělnění staré optiky je stále nejasnější hranice kolektivní identity, kolektivního „my“. Identity se kosmopolitizují, tvrdí Beck, globální se každodenně proplétá s lokálním. Univerzální a partikulární je nutné nahlížet jako propojené, nikoli kontradiktorní principy.

Kosmopolitní pohled pracuje s dialogickou imaginací, respektem a oceněním jinakosti a „Druhého“ v intencích úvah francouzského filozofa Emanuela Lévinase o tomto fenoménu. Národně-státní éra se vyznačovala monologickou imaginací a vyloučením „Druhého“, uvažovala tedy v rámci *exkluzivní diferenciace* („buď a nebo“) oproti *inkluzivní diferenciaci* (vyjádřené prostým „a“) kosmopolitního realismu.

Kosmopolitizaci lze podle Becka vnímat jako politický mocenský boj, kdy se skupiny bouří proti začlenění do národně-státně stanovené identity. Na druhou stranu ovšem tuto identitu a pohodlí staré národně-státní optiky mnozí vidí jako bezpečný přístav, a tak zde dochází k *mocenskému pnutí* mezi zastánci „starého“ náhľadu na realitu světa a realitou samou, která se kosmopolitizovala.

Jelikož však kosmopolitismus není obecně šířeji prezentován a tematizován, zbývá jen nejasné tušení jakéhosi ohrožení a rozklížení dosud nosných kategorií zakládajících strukturu světa („my a oni“, „národ“), z čehož pramení resentment a anti-kosmopolitní obranné tendence.

V souhrnu můžeme říci, že Beck v kontextu úvah o kosmopolitismu vnímá probíhající boj o moc nad diskurzem o realitě, nad způsobem její konceptualizace v sociálních vědách i v obecném povědomí. Může převládnout pohled metodologického kosmopolitismu proti optice metodologického nacionalismu? Dále můžeme zaznamenat mocenské soupeření mezi postupující kosmopolitizací a anti-kosmopolitními tendencemi.

5. Závěr

„Kosmopolitismus je další velká idea, která přichází po historicky opotřebovaných ideách nacionalismu, komunismu, socialismu, neoliberalismu, a tato idea by mohla vést k tomu, že se stane možným nepravděpodobné, totiž že lidstvo, aniž by upadlo zpátky do barbarství, přežije 21. století.“ (Beck 2007: 20).

Beck ukazuje, že v transformující se periodě vývoje je třeba transformovat i dosavadní způsoby myšlení, abychom vůbec dokázali konceptualizovat a tematizovat děje a jevy, jež nově vyvstávají a bezprostředně formují podoby našich životů.

Tento apel je ostře přítomen i v námi sledovaných úvahách o fenoménu moci. Moc v dynamické současnosti globalizovaného světa prošla a prochází nesčetnými proměnami, mění kanály, jimiž působí, prostředky, jichž používá, způsoby své legitimizace i účinnost svých strategií. Jestliže předložená práce přinejmenším trochu přispěje k zostření pohledu a zbystření úsudku v otázkách moci a jejích proměn v překotně se proměňujícím světě, pak splnila svůj účel.

V podtextu Beckových úvah zahlédáme idealistickou osvícenskou víru v potenci rozumu, který sice může zbloudit (první moderna), ale má potenciál najít „správnou“ cestu (sebekritická druhá moderna). Jednou z kritických námitek vůči Beckovi je právě poukaz na zdroj víry v rozum. Co tuto víru v rozum vposled ospravedlňuje? Může například pouhé vědomí rizika vyústit v zásadní jednání s cílem nápravy, či v rekonstrukci celé stavby společnosti? Nejsme svědky podcenění nevědomých, iracionálních motivů a puzení k činu? Jaké jsou vůbec základy samotného rozumu, kterým musíme porozumět, abychom jej mohli vyzdvihnout na piedestal jako centrální kompas našich životů? „...zůstává zde neprobádaná metafyzická dimenze rozumu, vystižená termínem 'víra', kterou ani Beck, ani Habermas či Luhmann nepojednali.“ (Joost van Loon in: Elliott, Ray, 2003: 50)

Beck ovšem sám na mnoha místech svých děl prezentuje vnitřní regulativ vůči přílišnému optimismu v podobě sebekritičnosti, řízené skepse a neiluzornosti, jako vyzrálý myslitel, který si je očividně vědom nejednoznačnosti pozitivního vývoje a možného rizika zvratu v protimodernu či anti-kosmopolitismus, na mnoha místech zmiňovaného.

Někteří kritici vyčítají Beckovi přílišný optimismus, jiní naopak přílišný pesimismus. On sám, zdá se, se snaží bojovat o možnost formovat skrze osvícený a sebekritický rozum budoucnost (střízlivě analyticky), ovšem za současného pěstování pojistných mechanismů

v podobě zdravé skepse a upřímné sebereflexe. Uvažování o moci nás k filozofické reflexi zavedlo zcela zákonitě, neboť moc je spjata se způsobem myšlení a myšlení je nakonec spjata s mocí.

Použitá literatura

- Bauman, Z. 2000. *Globalizácia*. Bratislava: Kalligram.
- Bauman, Z. 2004. *Individualizovaná svoboda*. Praha: Mladá fronta.
- Beck, U. 2007. *Moc a protiváha moci v globálném věku*. Praha: SLON.
- Beck, U. 2007. *Vynalézání politiky - k teorii reflexivní modernizace*. Praha: SLON
- Beck, U. 2007. *Co je to globalizace? - Omyly a odpovědi*. Brno: CDK
- Beck, U. 2004. *Riziková společnost - na cestě k jiné moderně*, Praha: SLON
- Beck, U. 2010. *A God of One's Own: Religion's Capacity for Peace and Potential for Violence*. Cambridge: Polity Press
- Beck, U. 2006. *The Cosmopolitan Vision*. Cambridge: Polity Press
- Beck, U., Elisabeth Beck-Gernsheim. 2002. *Individualization*. London. Sage
- Harrington, A. a kol. 2006. *Moderní sociální teorie*. Praha: Portál
- Keller, J. 2007. *Teorie modernizace*. Praha: SLON
- Keller, J. 2010. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: SLON
- Keller, J. 2004. *Beckova kritická teorie modernizace*. In: Beck,U. 2004. *Riziková společnost - na cestě k jiné moderně*, Praha: SLON
- van Loon, Joost. 2003. *Ulrich Beck*. In: Elliott, A., L.Ray. 2003. *Key Contemporary Social Theorists*. Blackwell Publishing Ltd.
- Šubrt, J., J.Balon. 2010. *Soudobá sociologická teorie*. Praha: Grada Publishing
- Weber, M. 1978. *Economy and Society*. Los Angeles: University of California Press
- The Cambridge Dictionary of Sociology*. 2006. General Editor – Bryan S. Turner. Cambridge University

Summary:

This thesis aims to capture the reflections on the phenomenon of power in the writings of the German sociologist Ulrich Beck as expressed both individually and in their overarching totality. These reflections are presented in their integral relation to the key concepts of Ulrich Beck's thought: „risk society“, „second modernity“, „reflexive modernization“, „individualization“, „cosmopolitanism“ and mainly „globalization“. The method applied is that of hermeneutics seeking to attain understanding from the perspective of the horizon of the overall meaning. The conclusion drawn is as follows: the dimension of power is implicitly contained in all the key concepts of the author which have the discursive power to be used as tools to change the established, yet out-dated, ways of sociological thinking. The phenomenon of power represents an underlying and unifying principle of Beck's thought insofar as he views reality as substantially changed, yet not treated and reflected as such. In order to be able to deal with reality (which has become cosmopolitan, it is argued) appropriate concepts have to be applied. Beck sees power as related to redefining and reinventing one's own position within a radically transformed world politics environment. This reinventing concerns also the set ways of sociological inquiry. Seen from this perspective one may identify the following power struggles which Beck centers his ideas around: the one between the logic of the first and the second modernity with their respective consequences; another between the dominating neoliberal globalization discourse and the cosmopolitan realism as an alternative way of giving meaning to reality; last but not least, there is the power struggle going on between the mobile capital on the one side and global civic groups and cosmopolitan states on the other.

